

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ РІВНЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА СХИЛЬНОСТІ ДО МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Актуальність проблеми. Соціальні зміни нашого суспільства детермінують активізацію суперечностей та непорозумінь у суб'єктивному світі особистості, які проектують численні міжособистісні конфлікти. Різностямованість та інтенсивність міжособистісних конфліктів є характерним показником особистості юнацького віку, в процесі прояву якого суб'єкти реалізують свої вікові та особистісні потреби у самовираженні, суперництві, самореалізації та саморегуляції.

Міжособистісні конфлікти - це ситуації суперечностей, розбіжностей, зіткнень між людьми. Для них характерні такі ознаки: наявність значущих для сторін суперечностей; необхідність їх вирішення для нормалізації відносин сторін та їх ефективної взаємодії; дії сторін, спрямовані на подолання існуючих суперечностей, реалізацію власних інтересів (О. Я. Анцупов, М. В. Афонькова, Н. В. Гришина, А. І. Донцов, О. О. Єршов, А. Г. Здравомислов, Л. А. Петровська, Т. С. Сулімова, К. Боулдінг, Р. Дарендорф, М. Дейч, Л. Козер, К. Левін, Г. Зіммель).

На думку багатьох дослідників, для зниження гостроти та частоти виникнення конфліктів та переживання юнаками деструктивних тенденцій конфліктної взаємодії є доцільним психологічний супровід, в основу якого покладено оволодіння знаннями предмету конфлікту, розвиток умінь уникнення конфліктних ситуацій, позбавлення особистісної конфліктності, розвиток толерантності, як якості особистості.

Психологічний аспект дослідження проблеми розвитку толерантності в юнацькому віці передбачає розкриття специфіки толерантності як особливого явища людської психіки, спрямованого на саморегулювання особистістю своїх дій у сфері поведінки й діяльності на основі емоційно-ціннісного ставлення до себе та інших.

У сучасній вітчизняній і зарубіжній психології відзначається особливий інтерес до вивчення толерантності особистості, зокрема, до методологічних проблем (С. К. Бондірева), до проблем етнічної толерантності (І. Б. Андрущак, С. М. Еніколов, Н. М. Лебедева, В. П. Левкович, Т. Г. Стефаненко, Г. У. Солдатова, Є. І. Шлягіна).

Толерантність розглядається в рамках гуманістичної екзистенційної психології (К. Роджерс, Г. Олпорт, В. Франкл), в онтології суспільної свідомості і самосвідомості (В. М. Золотухін, А. М. Кондаков, В. І. Красиков), у процесі набуття цілісності (А. Г. Асмолов, Є. Ф. Казаков, В. А. Тишков), а також розглядаються моральні межі толерантності (А. В. Зімбулі).

Ці дослідження мають безперечну значущість, як для розвитку психологічної теорії, так і для практики, і зводяться до одного висновку: для того, щоб стати рівноправним членом суспільства, що розвивається, необхідна наявність гуманності, відповідальності, безконфліктності, гнучкості, впевненості у собі, емпатія, що є нашою основою толерантної особистості.

Метою статті є: теоретичний аналіз психологічних джерел з проблеми толерантності та її ролі у подоланні міжособистісних конфліктів в юнацькому віці, а також аналіз результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей взаємозалежності рівня розвитку толерантності та схильності особистості до міжособистісних конфліктів.

Теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми дослідження. За багато років свого розвитку ідея толерантності накопичила величезний духовний, гуманістичний потенціал. Вона ґрунтується на непересічній цінності різних переваг і добродійностей

людини, зокрема і тих, які відрізняють одну людину від іншої й підтримують різноманітність індивідуальних варіацій єдиного людського виду.

Г. У. Солдатова розглядає поняття «толерантність» в широкому діапазоні, від нервово-психічної стійкості до етичного імперативу особи, як інтеграційну характеристику індивіда, визначальна його здатність в проблемних і кризових ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем з метою відновлення свого нервово-психічного стану, успішної адаптації, недопущення конфронтації і розвитку позитивних взаємин з собою і навколишнім світом. При виникненні складних, кризових ситуацій адаптивна взаємодія живих систем із зовнішнім середовищем відбувається завдяки наявності стійких властивостей і стосунків цієї живої системи [10].

Різні види толерантності були проаналізовані і згруповані Г. Л. Бардієр, І. Б. Гріншпуним, Н. В. Недорезовою, Н. Л. Оконєшніковою, Р. Олпортом, Г. У. Солдатовою, А. Г. Фадіной. Г. Олпортом. Автори виділяють три види толерантності: толерантність як систему установок, пов'язаних з етнічними і расовими відмінностями, конформну толерантність і толерантність як рису характеру [1; 4; 6; 7; 10; 11].

Проте, більш розповсюдженою є типологія толерантності, запропонована В. В. Бойком, який визначив толерантність ситуативну, типологічну, професійну, загальну толерантність, також автор описав їх психологічну сутність [2].

Ситуативна толерантність виявляється в спілкуванні з конкретною людиною (колегою, шлюбним партнером). Типологічна толерантність спостерігається у ставленні людини до груп людей, наприклад, до представників конкретної нації, соціального шару. Професійна толерантність виявляється індивідом до збірних типів людей, з якими доводиться взаємодіяти за родом діяльності, головним чином, в робочій обстановці. Загальна толерантність передбачає відношення до людей в цілому і обумовлена життєвим досвідом, характером, цінностями, станом психічного здоров'я людини [2; 5; 8].

Водночас, Н. Л. Иванова, Ю. Н. Фролова виділяють такі види толерантності, як цивілізаційна, міжнародна (міждержавна), етнічна, соціальна й індивідуальна. В процесі визначення змісту цивілізаційної толерантності (соціокультурної) мають на увазі ненасильство в контактах різних культурних світів (цивілізацій). Толерантність в міжнародних відносинах є умовою співпраці і мирного співіснування держав незалежно від їх величини, економічного розвитку, етнічної або релігійної приналежності їх населення [5].

Етнічна толерантність розглядається дослідниками як основний засіб досягнення гармонії національних стосунків в мультинаціональних суспільствах, тому що ґрунтується на визнанні того факту, що під відмінностями прихована істотна схожість. Соціальна толерантність, яку можна визначити як ненасильницьке, шанобливе ставлення та взаємодія між різними соціальними групами, є нічим іншим, як гармонізацією стосунків в суспільстві [2; 5; 11].

На індивідуальному рівні толерантність є чеснотою, тобто нормою поведінки відповідальної особи. Цей рівень існування толерантної свідомості виступає фундаментом будь-якої терпимості в суспільстві і є предметом найширшого виховання.

І. Б. Гріншпун також вказує на використання і вивчення толерантності в двох аспектах: 1) як позначення індивідуальної властивості, що полягає в здатності до збереження (стабільного або ситуативного) саморегуляції при фруструючих (реально або потенційно) діях середовища; 2) як позначення здатності до неагресивної поведінки по відношенню до іншої людини [4].

А. Г. Фадіна вважає, що можна виділити три рівні толерантності:

1) рівень ауто толерантності, 2) рівень міжособистісної і 3) рівень міжгрупової толерантності, кожен з яких визначає специфіку толерантності як психологічного явища [11].

Таким чином, толерантність як предмет психології для дослідників виступає в декількох видах. Не дивлячись на ідентичність опису змісту основних видів толерантності в класифікаціях толерантності, запропонованих різними авторами, відсутня певна термінологічна назва видів толерантності. Отже, не претендуючи на створення нової класифікації толерантності, ми проаналізували запропоновані класифікації видів толерантності як психологічного явища і визначили основні характеристики видів толерантності.

1. Психофізіологічна толерантність – характеризує відсутність або послабленням реагування психофізіологічної системи на зовнішній несприятливий чинник середовища в результаті зниження чутливості до його впливу.

2. Міжособистісна толерантність – визначається як відсутність або послаблення реагування особистості на несприятливу дію іншої особистості в результаті зниження чутливості до її впливу.

3. Міжгрупова (соціальна) толерантність - вказує на відсутність або послаблення реагування соціальної групи на несприятливий вплив іншої соціальної групи в результаті зниження чутливості до її впливу.

Серед всіх видів толерантності як психологічного явища найбільший інтерес в нашому дослідженні представляє міжособистісна толерантність або толерантність, що виявляється в системі міжособистісних відносин крізь призму конфліктної взаємодії.

Особливо актуальними проблеми міжособистісної, зокрема конфліктної, взаємодії постають саме в юнацькому віці. Оскільки перед юнаками постає проблема вибору свого подальшого життєвого шляху і сфери професійної діяльності [13]. Водночас процеси адаптації, соціалізації та провідної діяльності, які зумовлюють розвиток світоглядних орієнтацій в юнацькому віці виступають чинниками міжособистісних конфліктів [9].

Дослідники розглядають схильність особистості до міжособистісних конфліктів як інтегративну особистісну властивість, яка характеризує частоту виникнення конфліктів та включення в них особистості. Дана властивість визначається цілою низкою психологічних, соціально-психологічних та соціальних факторів [12].

На думку таких дослідників як І. Є. Ворожейкіна, А. Я. Кібанова, міжособистісні конфлікти та специфіка їх вирішення є проявом психологічної культури загалом та, зокрема толерантності, у процесі міжособистісної взаємодії, спілкування та сумісної діяльності [3].

Отже, толерантність як світоглядна цінність і моральна якість особистості актуалізується в юнацькому віці, який є сензитивним періодом для розвитку толерантної свідомості, моральної рефлексії, становлення універсальних методів орієнтацій у складному, різноманітному, суперечливому світі. Особливий інтерес викликає роль толерантності у розвитку особистості та взаємозв'язок рівня її розвитку із схильністю та особливостями міжособистісних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилось на базі Інституту соціології, психології та управління НПУ імені М.П. Драгоманова, Київського інституту перекладачів та на базі Дитячого клубу спортивного туризму «Костёр». У дослідженні взяли участь 200 осіб, представників юнацького віку, зокрема 60 – осіб студенти першого курсу спеціальності «Соціологія», 30 особи – студенти п'ятого курсу спеціальності «Психологія» Інституту соціології, психології та управління НПУ імені М.П. Драгоманова, 30 осіб – студенти другого курсу, спеціальності «Перекладач», 30 особи – студенти третього курсу, спеціальності «Перекладач» Київського інституту перекладачів та 55 осіб - учасники Дитячого клубу спортивного туризму «Костёр», віком від 20 до 22 років.

У процесі дослідження був використаний Опитувальник для визначення рівня толерантності (В. С. Магун, М. С. Жамкочьян, М. М. Магура) спрямований на визначення загального рівня толерантності особистості, «Методика оцінки конфліктності особистості» спрямована на визначення рівня схильності особистості до конфліктної взаємодії.

Аналіз результатів дослідження подаємо далі у рис.1 та рис.2.

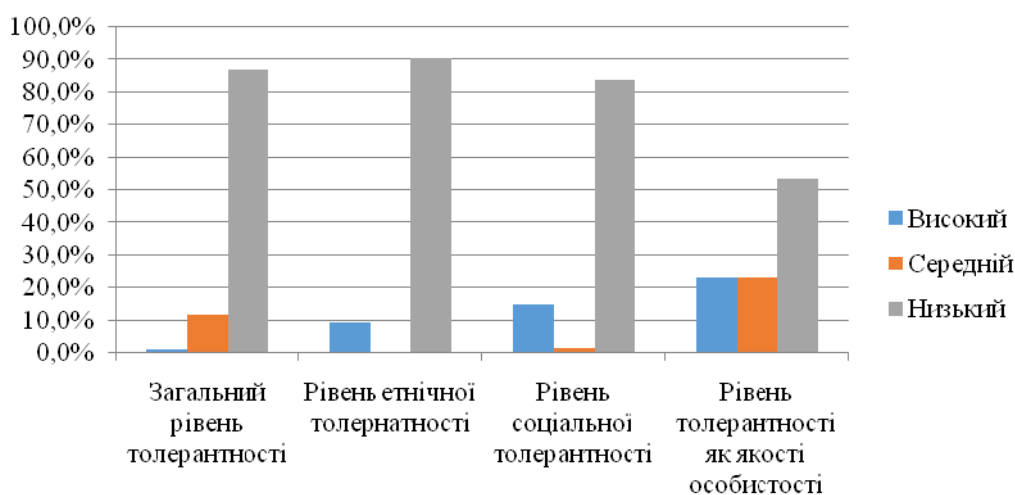

Рис. 1. Рівні розвитку різних видів толерантності досліджуваних.

Отримані результати дослідження дали змогу визначити рівень загальної толерантності та дослідити особливості її прояву у етнічній, соціальній та особистісній сфері розвитку та функціонування особистості юнаків і дівчат.

Аналізуючи показники рівня толерантності можна констатувати, що для основної частини респондентів 87,2 % притаманним є низький рівень загальної толерантності, етнічної толерантності 90,7%, соціальної толерантності 83,7% та толерантності як якості особистості 53,7%. Для досліджуваних з низьким рівнем толерантності притаманне прискіпливе ставлення до оточуючих, спостерігається схильність до інтолерантних установок неможливості сприйняття та розуміння відмінних від власних думок якостей особистості, стилів поведінки. Водночас, наявність та прояв інтолерантних установок можуть виступати як механізм самозахисту від нового, невідомого.

Середній рівень загальної толерантності притаманний 11,8% юнаків і дівчат, соціальної толерантності визначений у 1,4 % досліджуваних, а також середній рівень толерантності як якості особистості відзначається у 23,1% респондентів. Це вказує на схильність особистостей юнацького віку до диференціації прояву толерантної та інтолерантної поведінки, схильності до конструктивної емпатійності, адекватної самооцінки та оцінки оточуючих.

Відзначається логічність розмежування Я-реального та Я-ідеального, раціональність у прояві доброзичливості, співпереживання, сформованість основних підструктур Я-концепції, зокрема, самооцінки, самоповаги, стійкості у власних переконаннях, цінностях та моралі. Для них такі прояви є ситуативними, особистісно-усвідомленими та логічно обґрунтованими, що свідчить про психологічну сформованість та психологічну адекватність особистості.

Отримані результати дослідження дали змогу визначити високий рівень толерантності за шкалами: загальної толерантності у 1% досліджуваних, етнічної толерантності 9,3% юнаків і дівчат, соціальної толерантності у 14,9% досліджуваних, толерантності як якості особистості - 23,2% респондентів. Особистості з високим рівнем толерантності здатні не тільки розуміти наявність неприйнятних обставин, а й визнавати їх право на існування. Представники даної групи юнаків і дівчат володіють вираженими якостями толерантної особистості, схильні до співпраці, терплячі до думок та поведінки інших, визнають свою рівність з іншими. Водночас, досить високі результати можуть свідчити про наявність неадекватного сприйняття особистістю меж толерантності, що пов'язано з психологічним інфантилізмом, тенденціями до потурання, поблажливості та байдужості.

Отже, провівши емпіричне дослідження рівня розвитку толерантності особистості можна прийти до висновку, що у досліджуваних спостерігається домінування низького рівня толерантності. Для особистостей даної групи притаманний низький рівень здатності до саморозвитку, самоаналізу та самокорекції. У них спостерігається егоцентризм, завищена самооцінка, базування та зацікавленість лише в особистій вигоді, використання себе в якості ідеалу для розвитку та функціонування. Водночас, у юнаків і дівчат даного типу спостерігається наявність внутрішнього дискомфорту, емоційна ригідність та схильність до міжособистісних конфліктів.

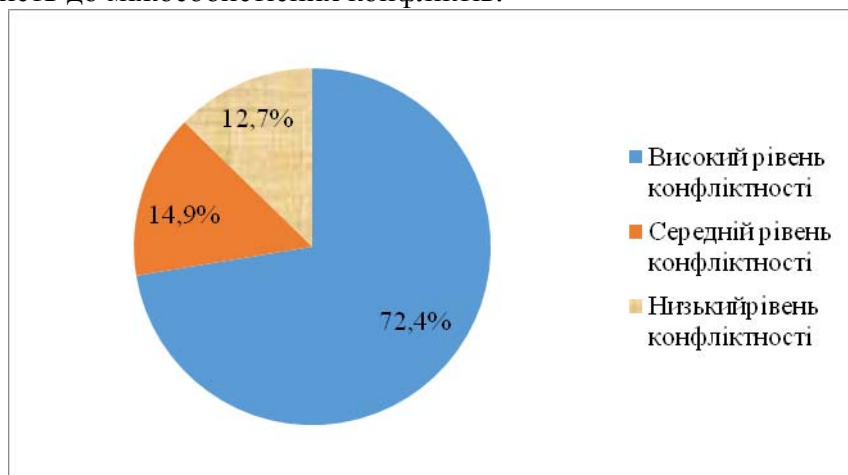

Рис. 1. Рівні міжособистісної конфліктності досліджуваних.

Результати досліджень показали, що для 72,4 % досліджуваних характерний високий рівень конфліктності, що дає можливість відмітити у даних особистостей неадекватність оцінок і самооцінок; негативізм та неприйняття розбіжностей в ціннісних орієнтаціях; розлад особистості з самою собою; нетактовність у спілкуванні, емоційну ригідність, низький рівень емпатійності, задрість до успіхів іншого. При високій конфліктності індивід стає постійним ініціатором напружених відносин з оточуючими не залежно від наявності конфліктогенів. Особистість з високим рівнем конфліктності, переважно, виступає ініціатором міжособистісних конфліктів, які носять деструктивний характер.

Також у ході дослідження встановлено, що 14,9 % юнаків і дівчат проявляють середній рівень конфліктності. Даний рівень конфліктності вказує на наявність у досліджуваних певних знань про природу конфлікту і способи поведінки в ньому, проте, вони носять формальний характер та не використовують їх на практиці. Стан психічної напруги і агресія відносно опонента неодмінно супроводжують конфліктну взаємодію, рефлексія власних дій розвинена слабо, спостерігається спрямованість на розростання конфлікту, крізь призму залучення до конфлікту не тільки учасників, а й спостерігачів.

Низький рівень конфліктності є відмінною рисою 12,7% респондентів з сформованою системою знань про природу конфлікту, його динаміку, види, можливі причини та ефективні способи вирішення. Особистість усвідомлює значущість умінь знаходити оптимальні способи вирішення конфлікту; має розвинене почуття власної гідності і здатність поважати опонента, що забезпечує сприятливе емоційне самопочуття під час вирішення конфлікту. У конфліктній взаємодії юнаки і дівчата цієї групи створюють і підтримують атмосферу партнерства, проявляють емпатійні якості, свідомо уникають постконфліктного протистояння.

Для визначення взаємозв'язку між рівнем толерантності особистості та схильністю особистості до конфліктної взаємодії доцільним є проведення аналізу результатів дослідження за допомогою коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона. У нашому дослідженні ми обрали для аналізу показники за всіма основними шкалами, порівнюючи вираженість толерантності та рівень конфліктності особистості. Отримані данні дали змогу констатувати значущий зворотній зв'язок між рівнем конфліктності особистості та

загальним рівнем толерантності (-0,776 при $p \leq 0,01$), з рівнем етнічної толерантності (-0,501 при $p \leq 0,01$), з рівнем соціальної толерантності (-0,626 при $p \leq 0,01$) та з рівнем толерантності як якості особистості (-0,635 при $p \leq 0,01$).

Інтерпретуючи наведені данні, слід зазначити, що негативний зв'язок між досліджуваними показниками, який ми отримали в результаті кореляційного аналізу, свідчить про те, що у юнаків і дівчат з високим рівнем конфліктності простежуються низькі показники толерантності. І навпаки, досліджувані, для яких властивий низький рівень конфліктності вирізняються високим рівнем толерантності.

Отже, провівши емпіричне дослідження ми прийшли до висновку, що для юнацького віку, переважно, притаманний низький рівень толерантності, що виступає чинником конфліктності особистості та стимулює виникнення міжособистісних конфліктів. Водночас, у процесі дослідження була доведена взаємозалежність рівня толерантності та схильності особистості до міжособистісних конфліктів.

Висновки та перспективи дослідження. Завершуючи аналіз проведеного дослідження ми можемо зробити наступні висновки.

Толерантність- цефактор, що стабілізує будь-якуспільнотулюдей, стабілізує відносинивсуспільстві, пов'язує індивідів знормами, традиціями, культурою інших,оточуючихйоголюдей.Толерантністьвиступає як властивість особистості, що дозволяє особистості конструктивно взаємодіяти в системі "людина-людина", без протидії сприймати думки, почуття та поведінку інших людей, що не є асоціальними. Виходячи з нашого дослідження, толерантність необхідно розглядати, як повагу до відмінностей людей і виважене реагування на них, а не як байдужість чи ігнорування іншої особистості.

Для юнацького віку актуальною є проблема розвитку та прояву міжособистісних конфліктів. Оскільки саме в цей період досить гостро відчувається вплив адаптаційних, соціалізаційних процесів та провідної діяльності, що зумовлюють розвиток світоглядних орієнтацій особистості.

Напідставіемпіричногодослідження розвиткутолерантностівюнацькомувіці ми прийшли довисновку,що представники юнацького віку, переважно,характеризуються низьким рівнем толерантності та високим рівнем конфліктності.

У ході дослідження нами виявлено достовірний зв'язок між рівнем толерантності та схильністю особистості до міжособистісних конфліктів. Цей зв'язок є негативним, що свідчить про те, що для юнаків і дівчат з високим рівнем конфліктності властивий низький рівень толерантності. Для таких досліджуваних властива нетактовність у спілкуванні, емоційна ригідність, низький рівень емпатійності, егоцентризм, завищена самооцінка, заздрість до успіхів.

Для подальшого вивчення взаємозв'язку рівня толерантності та схильності особистості до міжособистісних конфліктів в юнацькому віці, конкретизації чинників впливу на розвиток толерантної особистості необхідним є дослідження емоційно-вольового, когнітивного, поведінкового та гендерного аспекту проявів толерантності в сучасних умовах життєдіяльності юнацтва.

Література

1. Бардиер Г.Л. Социальная психологи толерантности: автореферат дис... на соискание уч. степени док. психол. наук.: спец. 19.00.05 – Социальная психология /Бардиер Галина Леонидовна. – СПб.: 2007. – 45 с.
2. Бойко В.В. Коммуникативная толерантность в межличностных отношениях /В.В. Бойко// Обозрение психиатрии и медицинской психологии им. В.М. Бехтерева. – 1994. - №1.– С .13-21.
3. Ворожейкин И. Е. Конфликтология: Учебник./ И. Е.Ворожейкин, А. Я.Кибанов, Д. К.Захаров. — Москва: ИНФРА-М, 2004. — 240 с.
4. Гриншпун, И.Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности: к вопросу о толерантности как психическом явлении /И.Б. Гриншпун // Толерантное сознание и

формирование толерантных отношений (теория и практика): сб. науч. метод. ст. / РАН Моск. психол.-соц. ин-т. – М.–Воронеж: МодЭЖ, 2002. – С. 31-41.

5. Иванова Н.Л. Социальная идентичность и толерантность: поиск причин интолерантного поведения у воспитанников детских домов (не опубликовано) [Электронный ресурс] / Н.Л. Иванова, Ю.Н. Фролова/ научно-познавательный журнал для психологов и педагогов «Психология. Пермь» - Режим доступа: [http://psypenn.narod.ru/S81 .htm](http://psypenn.narod.ru/S81.htm), свободный.

6. Недорезова, Н.В. Толерантность в межличностном общении старшеклассников: дис...на соискание науч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Социальная психология» / Недорезова Наталья Владимировна. – М., 2005. – 189с.

7 . Оконешникова Н. Л. Проблема толерантности личности в современной зарубежной психологии /Н. Л. Оконешникова // Методологические проблемы современной психологии : иллюзии и реальность: мат. Сибирского психол. форума, 16-18 сентября 2004 г. – Томск : Томский гос.ун., 2004. - С. 215-221.

8. Олпорт Г.У. Природа предубеждения/ Г.У.Олпорт // Век толерантности: научно-публицистический вестник. -2003. – Вып. 5. – С.11-25

9.Свінарчук Н. До проблеми конфліктів та причин їх виникнення /Н. Свінарчук // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість. -Київ:вид-во Європейського ун-ту , 2006,N Т. 3. – С.198-200

10. Солдатова, Г.У. Практическая психология толерантности, или Как сделать так, чтобы зазвучали лучшие струны человеческой души / Г.У. Солдатова // Век толерантности: научно-публицистический вестник. - 2003. – Вып. 6. – С. 60-78.

11. Фадина А.Г. Психологические особенности развития толерантности мигрантов подросткового и юношеского возраста (на примере Астраханского региона): автореферат дис... на соискание науч. степени канд. психол. наук.: спец. 19.00.13. «Психология развития, акмеология»/Фадина, Ангелина Геннадьевна – Астрахань, 2007. - 27 с.

12. Хасан Б.И. Конструктивная психология конфликта. Учебное пособие / Хасан Борис Иосифович. – СПб.: Питер, 2003.-250с.

13. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон; [пер. с англ.] [общ. ред. и предисл. А. В. Толстых]. — Москва: Прогресс, 1996. – 342 с.

Статья посвящена теоретическому анализу проблемы толерантности в юношеском возрасте. Определены основные структурные компоненты толерантности, как качества личности, факторы ее формирования и сферы проявления. Отражены результаты эмпирического исследования общего уровня толерантности и ее влияния на межличностные конфликты в юношеском возрасте.

Article is devoted to the theoretical analysis of the problem of tolerance in adolescence. The basic structural components of tolerance as personality traits, factors shaping and display areas. Deals with the results of empirical studies of general tolerance and its impact on interpersonal conflicts in adolescence.

С.В.Походенко (м. Запоріжжя)

МОТИВАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК ІНТЕРЕСУ ДО ПОЛІТИКИ

Постановка проблеми. Останнім часом відбулися динамічні соціальні перетворення в Україні, які викликали істотну трансформацію її політичної системи. Розширилося коло суб'єктів політичної діяльності, змінилася система відносин між ними.